

Jarosław Piątek¹

Wybrane wymiary wolności człowieka w siłach zbrojnych demokratycznego państwa

Słowa kluczowe: ustawa, żołnierz zawodowy, Siły Zbrojne, prawa i wolności człowieka, bezpieczeństwo jednostki

Keywords: act, professional soldier, Armed Forces, human rights and freedoms, human security

Streszczenie

W artykule dokonano przeglądu literatury naukowej na temat wybranych wymiarów wolności człowieka, będącego podmiotem oddziaływania Sił Zbrojnych RP. Artykuł ma na celu zbadanie ich charakteru oraz sposobu wzajemnego powiązania poprzez mechanizmy instytucjonalno-prawne. Ramy koncepcyjne artykułu wytycza zastosowanie koncepcji konsyliencji, użytecznej w analizach działania instytucji publicznych, wykorzystując podejścia z zakresu: polityki, bezpieczeństwa, prawa, zarządzania publicznego, prakseologii, zarządzania zasobami ludzkimi oraz paradygmat funkcjonalno-interpretatywy i umiarkowanego konstruktywizmu. Niniejszy artykuł ukazuje pojmowanie bezpieczeństwa jednostki z perspektywy poszanowania prawnego wybranych wymiarów wolności członka sił zbrojnych.

---

¹ ORCID ID: 0000-0003-4754-3371, doktor habilitowany, Uniwersytet Szczeciński.
E-mail: jaroslaw.piatek@usz.edu.pl.

Abstract**Selected Dimensions of Human Freedom in the
Armed Forces of a Democratic State**

The article reviews the scientific literature on selected dimensions of human freedom, being the subject of influence of the Polish Armed Forces. The aim of the article is to examine their nature and the manner of their interconnection through institutional and legal mechanisms. The conceptual framework of the article is determined by the use of the concept of consilience, useful in the analysis of the operation of public institutions, using approaches in the field of: politics, security, law, public management, praxeology, human resource management and the functional-interpretative paradigm and moderate constructivism. This article shows the understanding of individual security from the perspective of legal respect for selected dimensions of freedom of a member of the armed forces.

✱

I. Wprowadzenie

Podstawową zasadą demokracji jest zwierzchnictwo narodu nad instytucjami państwa i służebność tych instytucji wobec narodu. Należy jednak pamiętać, iż także siły zbrojne są częścią struktur społecznych i nie mogą zajmować wobec nikogo pozycji dominującej². Refleksja nad społeczeństwem polskim w ostatnich latach dokonywana może być oczywiście na różnych poziomach i z różnych punktów widzenia, ale wydaje się jednak, że możliwie trafny opis oraz objaśnienie i zrozumienie różnych zależności, musi odwoływać się zarówno do szerokiego, jak i wąskiego kontekstu. Opis ten musi być jednocześnie prowadzony zarówno w wymiarze przestrzennym, jak i czasowym³. Problemy bezpieczeństwa dotyczą całego społeczeństwa, a więc ma ono prawo i obowiązek uczestniczyć w dyskusji na temat sposobów i środków zapewnienia bezpieczeństwa.

² Z. Trejnis, *Siły zbrojne w państwie demokratycznym i autorytarnym*, Toruń 1997, s. 34.

³ M. Ziółkowski, *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Poznań 2000, s. 13.

W Polsce – jak w każdym państwie demokratycznym – siły zbrojne są elementem struktury państwa⁴. Nie są strukturą wyizolowaną, podlegają ogólnym mechanizmom funkcjonowania państwa – oddziaływaniom parlamentu, władzy wykonawczej, sądowniczej, organom kontroli państwowej⁵. W konsekwencji siły zbrojne podlegają powszechnie obowiązującym procedurom prawnym. Konstytucja RP określa z kolei zadania, do jakich powołane są siły zbrojne, a także miejsce i rolę wojska w ustroju demokracji obywatelskiej⁶.

II. Godność, równość i niezbywalność praw

W ostatnich dekadach wizerunek Wojska Polskiego uległ zasadniczym przeobrażeniom. Cezurę wyznacza 1989 r., kiedy to historyczne zmiany ustrojowe w Polsce i w państwach Europy środkowo-wschodniej wymusiły konieczność nowego spojrzenia na kwestie bezpieczeństwa państwa, w tym zwłaszcza na istotę, sposób zorganizowania i potencjał sił zbrojnych. Pilnym zadaniem stawało się urzeczywistnienie modelu armii odpowiadającej potrzebom demokratycznego państwa prawa. Rola podstawowych praw i wolności człowieka, również będącego żołnierzem, zostało w tym modelowaniu szczególnie dobitnie podkreślone. Musiały one być zespolone z dążeniami do stworzenia nowego porządku konstytucyjnego gwarantującego prawa i wolności, zawarte m.in. w podpisanych przez Polskę deklaracjach, paktach i konwencjach międzynarodowych.

W dobie intensywnych przemian społeczno – ustrojowych, prawa i wolności człowieka jawią się jako wartość szczególnie zagrożona. Niezwykle ważna jest wielopłaszczyznowa analiza postrzegania i przestrzegania owych praw i wolności w naszym społeczeństwie, w tym zwłaszcza w poddanych demokratycznym przeobrażeniom siłach zbrojnych. Zagadnienie to jest przy tym ściśle powiązane z problemem bezpieczeństwa personalnego i strukturalnego i ma swój wymiar szczególnie odnoszący się do sił zbrojnych podlegających

---

⁴ *Słownik terminów z zakres bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Balcerowicz, Warszawa 2002, s. 115.

⁵ A. Heywood, *Politologia*, Warszawa 2009, s. 466.

⁶ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.).

gruntownym przeobrażeniom. Demokratyzacja stosunków w siłach zbrojnych wymaga zaś dogłębnej znajomości przez żołnierzy katalogu podstawowych praw i wolności oraz przewidzianych prawem ograniczeń wynikających z dokumentów krajowych i międzynarodowych. Wiele praw i wolności człowieka, uznawanych słusznie za wartość społeczeństw demokratycznych, doczekało się uregulowań w prawodawstwie międzynarodowym i wewnątrz krajowym.

Idea wspomnianego wyżej zrozumienia i porozumienia umożliwiła osiągnięcie pewnego ogólnoludzkiego minimum w zakresie ustalenia katalogu owych podstawowych wartości oraz mechanizmów i środków ich urzeczywistnienia w imię godności, wolności, sprawiedliwości i bezpieczeństwa, tak jednostek, jak i całych społeczeństw. Legła też u podstaw najważniejszych dokumentów międzynarodowych określających owe prawa i wolności, formułowanych przez Organizację Narodów Zjednoczonych, Radę Europy czy Konferencję (Organizację) Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Do najważniejszych z pewnością musimy zaliczyć Powszechną Deklarację Praw Człowieka⁷. Stanowi ona przy całej swej proceduralnej ułomności⁸ niewątpliwą podstawę dla innych aktów prawnych wspólnot międzynarodowych⁹. Dokumenty te nie tylko określają podstawowe prawa i wolności, ale także sposoby i drogi ich realizacji i ochrony, obligując państwa, które je podpisały i ratyfi-

---

⁷ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, uchwalona 10 grudnia 1948 r. przez obradujące w Paryżu Zgromadzenie Ogólne ONZ, nie miała – będąc rezolucją, nie zaś traktatem – zobowiązującej, praktycznej mocy prawnej. Określała jedynie intencje państw, które głosowały za jej przyjęciem.

⁸ Prace nad traktatem, zobowiązującym sygnatariuszy w myśl prawa międzynarodowego do przestrzegania określonych w nim praw człowieka, trwały 18 lat. Rozpoczęto je jeszcze przed uchwaleniem Powszechnej Deklaracji. Towarzyszyła im ostra walka ideologiczna między krajami komunistycznymi i zachodnimi demokracjami. W 1952 r. zdecydowano się rozbić traktat na 3 części: Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP), Protokół Fakultatywny do tego Paktu oraz Międzynarodowy Pakt Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych. Ostatecznie teksty obu Paktów ustalono w 1966 r. Wejście w życie Paktów uzależniono (art. 49 MPPOiP) od ratyfikowania ich przez 35 państw. Zajęło to kolejne 10 lat i wreszcie, w rezultacie trwającego 28 lat procesu, Pakty zaczęły obowiązywać na początku 1976 r. Polska ratyfikowała Pakty 3 marca 1977 r.

⁹ Myślę o Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych, Międzynarodowym Pakcie Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych, Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, Europejskiej karcie socjalnej, czy o Akcie końcowym KBWE.

kowały, do ujęcia ich w najważniejszych dokumentach prawnych i do praktycznej realizacji¹⁰.

We wszystkich tych dokumentach ich sygnatariusze wyrażają przekonanie, że zgodnie z zasadami ogłoszonymi w Karcie Narodów Zjednoczonych uznanie przyrodzonej godności oraz równych i niezbywalnych praw wszystkich członków wspólnoty ludzkiej stanowi podstawę wolności, sprawiedliwości i pokoju w świecie, podczas gdy brak poszanowania i pogarda praw człowieka prowadziły i prowadzą do aktów barbarzyństwa i przemocy¹¹. Państwa sygnatariusze zobowiązują się również przestrzegać owych praw w stosunku do wszystkich osób, bez względu na: rasę, kolor skóry, płeć, język, religię, poglądy polityczne lub inne, pochodzenie narodowe lub społeczne, sytuację majątkową, urodzenie lub jakiegokolwiek inne okoliczności¹². Wychodzą przy tym z ontologicznego założenia, że „wszyscy ludzie rodzą się wolni i równi w swej godności i w swych prawach. Są oni obdarzeni rozumem i sumieniem i powinni postępować wobec innych w duchu braterstwa”¹³.

III. Ograniczenia w korzystaniu z niektórych praw

Na szczególną uwagę zasługuje wielokrotnie podnoszony w dziejach myśli ludzkiej postulat podmiotowego traktowania człowieka w szerszych układach społecznych, gospodarczych i politycznych, kształtowania w nim pożądanych zachowań, które umożliwiałyby poszanowanie godności, wolności i praw in-

---

¹⁰ Gdy w 1966 r. państwa komunistyczne, po wielu latach blokowania, wyraziły chęć przyjęcia Paktów, Zachód wyraził zgodę na daleko idące ustępstwa. Zniknęło zawarte w preambule Powszechnej Deklaracji stwierdzenie, iż pozbawiony praw człowiek może uciec się do buntu przeciw tyranii i uciskowi. Zniknęły postanowienia o prawie do azylu w przypadku prześladowania oraz zakazie arbitralnej banicji. Pominięto ujęte w powszechnej Deklaracji, a korzeniami sięgające rewolucji francuskiej, jedno z podstawowych praw – prawo własności.

¹¹ J. Maritain, *Człowiek i państwo*, Kraków 1993, s. 5.

¹² Postanowienia Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka koncentrują się wokół praw jednostki. W Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych (MPPOiP), Protokole Fakultatywnym do tego Paktu oraz Międzynarodowym Pakcie Praw Ekonomicznych, Socjalnych i Kulturalnych pojawiły się prawa grupowe. Zawarto m.in., prawo do zgromadzeń, prawo do strajku oraz szerzej rozumiane prawo stowarzyszania się.

¹³ *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008, s. 12, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/12108381350.pdf> (8.09.2021).

nych ludzi, w tym żołnierzy. W tym rozumieniu także im przysługiwać powinny podstawowe prawa i wolności człowieka. Mogą one jednak, w imię pewnych fundamentalnych wartości, podlegać określonym samoograniczeniom i ograniczeniom przewidzianym w wyżej wymienionych dokumentach międzynarodowych i ustawach demokratycznych społeczeństw¹⁴. W myśl Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka (art. 29) „W korzystaniu ze swych praw każdy człowiek podlega jedynie takim ograniczeniom, które są ustalone przez prawo wyłącznie w celu zapewnienia odpowiedniego uznania i poszanowania praw i wolności innych oraz w celu uczynienia zadość słusznym wymogom moralności, porządku publicznego i powszechnego dobrobytu w demokratycznym społeczeństwie”¹⁵.

Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. określająca standard praw ludzkich, który można traktować jako fundament europejskiego porządku prawnego także je definiuje¹⁶. W art. 8, 9, 10 i 11 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, dotyczących odpowiednio prawa do poszanowania życia prywatnego i rodzinnego, wolności myśli, sumienia i wyznania, wolności wyrażania opinii oraz wolności zgromadzeń i stowarzyszania się, zapisane są prawa kwalifikowane. Wymienione powyżej artykuły w swoich ustępach drugich zawierają trzy przesłanki, które mogą stanowić podstawę do uznania ingerencji w dane prawo za zasadną. Po pierwsze ingerencja powinna być zgodna z ustawą. Po drugie powinna służyć realizacji uprawnionego celu (np. ochronie bezpieczeństwa publicznego). Po trzecie ingerencja powinna być „konieczna w demokratycznym społeczeństwie” dla realizacji przedmiotowego celu. Nawet w przypadku, gdy podejmowane działanie lub przedsięwzięcie ma służyć realizacji uprawnionego celu, niedopuszczalne jest stosowanie nadmiernych, arbitralnych lub niesprawiedliwych środków.

Zasadniczym celem art. 8 Konwencji jest ochrona jednostki przed arbitralną ingerencją państwa w życie prywatne i rodzinne. Nie sposób wymie-

---

¹⁴ W. Osiatyński, *Prawa i wolności człowieka w koncepcji europejskiej i amerykańskiej*, [w:] *Prawa i wolności człowieka*, red. A. Rzepliński, Warszawa 1993, s. 25.

¹⁵ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka https://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (24.03.2022).

¹⁶ Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (Dz.U. 1993, Nr 61, poz. 284).

nić wszystkich możliwych ingerencji w korzystanie z tego prawa. Niewątpliwie jednym z nich jest gromadzenie i przechowywanie informacji na temat prywatnego życia jednostki. Z kolei art. 9, który gwarantuje wolność myśli, sumienia i wyznania, chroni sferę przekonań osobistych i religijnych jednostki. Wynika z niego zarówno prawo do posiadania i zmiany wyznania lub przekonań, wolność uzewnętrzniana swojego wyznania (która może podlegać ograniczeniom), jak i prawo do niewyznawania żadnej religii. Państwo jest odpowiedzialne za zapewnienie spokojnego korzystania z praw zagwarantowanych w tym artykule. W demokratycznym społeczeństwie szczególne znaczenie ma również wolność poglądów oraz otrzymywania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych. W tym kontekście art. 10 Konwencji zapewnia m.in. swobodny udział w dyskusji o sprawach publicznie ważnych, przy czym stanowi on również, że ograniczenia pewnych praw i wolności, przewidziane przez ustawę, mogą okazać się niezbędne także i w społeczeństwie demokratycznym, tj. „w interesie bezpieczeństwa narodowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego, z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowniczej”. Swoboda zgromadzeń i stowarzyszania się, unormowane w kolejnym art. 11 Konwencji, są zaś ważną formą udziału w życiu publicznym społeczeństwa hołdującego demokratycznym wartościom. Trybunał w Strasburgu stwierdził, że ingerencja w nie może być uzasadniona wyłącznie nad- rzędnymi potrzebami, a wyjątki należy interpretować wąsko.

W cytowanej Konwencji mówi się więc także o pewnych ograniczeniach w korzystaniu z niektórych praw przez członków sił zbrojnych. Ustalenia te w odniesieniu do Rzeczypospolitej Polskiej legły w pewnym stopniu u podstaw znowelizowanych przez Sejm RP ustaw o powszechnym obowiązku obrony¹⁷ oraz o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych¹⁸, tj. ustaw uwzględniających w stopniu podstawowym przemiany demokratyczne dokonujące się w naszym kraju i wojsku na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Ustawy

¹⁷ Ustawa z 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2021, poz. 372, 1728).

¹⁸ Ustawa z 11 września 2003 r. o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych (Dz.U. Nr 179, poz. 1750).

te gwarantują różne prawa osobiste żołnierzy, choć jednak nie w pełnym wymiarze, choćby w zakresie jednej z najważniejszych swobód, tj. swobody wypowiedzi, o czym będzie mowa poniżej. W ustawie o służbie wojskowej żołnierzy zawodowych przewiduje się także wyraźnie (co nie znaczy, że precyzyjnie) zagwarantowanie także innych praw. Wskazuje się na gwarancje dotyczące podstawowych praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych (pełną realizację tej grupy praw uniemożliwia zresztą stan naszej gospodarki i finansów). Jest i miejsce dla praw i wolności osobistych (poza przewidzianymi prawem ograniczeniami wynikającymi z charakteru służby), a także większości praw obywatelskich i politycznych. Większości, zgodnie z obowiązującą w naszym państwie zasadą apolityczności wojska, ustawa ta nakłada pewne ograniczenia w korzystaniu z niektórych praw w zakresie działalności publicznej żołnierzy zawodowych. Ograniczenia te dotyczą m.in., potrzeby uzyskania zezwoleń na rozpowszechnianie wyników swej działalności naukowej i innej, zawierających tajemnicę państwową lub służbową (art. 51 ust. 1), zgody na podjęcie dodatkowej pracy zarobkowej (art. 56 ust. 1), wyjazd za granicę (art. 59 ust. 1). Żołnierzom zawodowym nie wolno: być członkiem partii politycznej lub innej organizacji o charakterze politycznym, brać udziału w działalności ruchów obywatelskich i innych ugrupowań o charakterze politycznym (art. 106 ust. 1), tworzyć i zrzeszać się w związkach zawodowych (art. 108 ust. 1)¹⁹.

Wśród praw człowieka, także żołnierzy, szczególną rolę zajmuje jak wskazano wolność wypowiedzi. Swoboda ta jest ściśle związana z pojęciem demokratycznego społeczeństwa, a bez wolności wypowiedzi demokracja nie może prawidłowo funkcjonować. Jest ona jednocześnie niezbędna dla korzystania z wielu wydawałoby się już klasycznych swobód demokratycznych. Trudno sobie wyobrazić wykorzystanie prawa do stowarzyszania się, gdy nie ma możliwości wypowiedzenia się o sensie ich funkcjonowania. Swoboda wypowiedzi gwarantuje także członkom społeczeństwa uczestnictwo w życiu nie tylko politycznym, ale także w realizacji pozyskiwania i wymiany informacji. Swoboda ta gwarantuje także kontrolowanie poczynań innych. Korzystanie z wolności wypowiedzi pociąga za sobą jednak konieczność uwzględnienia okoliczności związanych z zapobieżeniem zakłóceniu porządku publicznego lub przestępstwu, ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia

---

¹⁹ Ibidem.

i praw innych osób, przy czym niezwykle istotne są także ograniczenia związane z zapobieżeniem ujawnianiu informacji poufnych. Katalog tych ograniczeń (niekompletny) dowodzi, iż swoboda wypowiedzi nie jest absolutna i może podlegać uzasadnionym ograniczeniom²⁰.

Przepisy przywołanych ustaw, choć zasadniczo zgodne z ustaleniami prawnomiędzynarodowymi, tylko w sposób pozorny gwarantują jednak ochronę niektórych praw człowieka przynależnych żołnierzom. W sposób zakamuflowany prawodawca wykorzystał możliwość nadmiernego respektowania swoich praw w stosunku do określenia praw i obowiązków żołnierzy. Choć jest faktem niepodważalnym, że w okresie poprzedzającym zmiany systemowe wojsko polskie było narzędziem partii komunistycznej i brało czynny udział we wprowadzaniu w życie jej celów, a od żołnierzy zawodowych oczekiwano politycznej lojalności, to ze względu na stopniowe i spokojne przejście do demokracji, przyjęto rozwiązania zakładające odpolitycznienie wojska i ograniczenie aktywności żołnierzy zawodowych. Działania powyższe miały zapewnić, że służba żołnierzy tych nie będzie postrzegana już jako podpora totalitarnego systemu, lecz stanie się gwarantem demokratycznych przemian. Należy przypuszczać, iż z racji posiadania specjalnych przywilejów, obywatele mają prawo oczekiwać, że żołnierze są osobami niewykłanymi w walkę polityczną. Należy jednak również pamiętać, że obowiązku apolityczności nie można pojmować jako obowiązku konfrontacyjnego w relacjach z prawami i swobodami, co dotyczy w szczególności wolności wypowiedzi i wolności zrzeszania się. Tym samym gwarancje dotyczące swobody wypowiedzi żołnierzy, także wypowiedzi politycznej, a także ich wolność przystępowania do niektórych organizacji, mogą podlegać tylko pewnym ograniczeniom. Nawet jeżeli w ramach wychodzenia z totalnego systemu politycznego zakwestionowano je w stosunku do wstępowania do partii politycznych i angażowania się w ich działalność, to nie mogą one (ograniczenia) obejmować wszelkich wypowiedzi politycznych²¹.

---

²⁰ W. Śmiałek, *Prawa i wolności żołnierzy w czynnej służbie wojskowej. Regulacje prawne*, [w:] *Prawa i wolności człowieka w warunkach służby wojskowej. Podstawy teoretyczne i praktyka. Materiały z konferencji naukowej* red. R. Rosa, Warszawa 1994, s. 67–78; Z. Trejnis: *Siły Zbrojne w transformacji ustrojowej*, [w:] *Wojsko Polskie w transformacji ustrojowej. Materiały z I Ogólnopolskiego Sympozjum, odbytego w WAT w dniach 25–26 listopada 1994*, Warszawa 1996, s. 55–67.

²¹ A. Malanowski, *Bolesne zderzenie z paragrafem*, „Polska Zbrojna” 1999, nr 37, s. 27.

IV. Demokracja stosunków wewnątrzwojskowych – założenia i praktyka

W latach dziewięćdziesiątych XX w., w okresie transformacji ustrojowej i dążenia do integracji z strukturami europejskimi, zagadnienie praw i wolności człowieka w warunkach służby wojskowej stało się przedmiotem poważnego zainteresowania tak wojskowych, jak i cywilnych struktur Ministerstwa Obrony Narodowej, komisji senackich i sejmowych, Rzecznika Praw Obywatelskich. Chodziło tu zarówno o przewyżczenie zapóźnień i zaniedbań z poprzedniego okresu, jak i o dorównanie standardom obowiązującym w tym zakresie w armiach państw demokratycznych – członków NATO. Realizacji tego typu celu służyć miały m.in. powołane instytucje, będące wyrazem cywilnej kontroli nad armią, takie jak: Wydział do spraw Żołnierzy i Funkcjonariuszy działający przy Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich, Biuro Skarg i Interwencji MON, instytucja mężów zaufania, zebrania oficerskie i in. Ich działania tylko w niewielkim stopniu przyczyniają się jednak do praktycznego popularyzowania owych podstawowych praw i wolności w środowisku wojskowym i w sposób znikomy kształtują kulturę prawną żołnierzy. W praktyce występują przy tym również przykłady jedynie pozornego gwarantowania szeregu praw żołnierzy, przedstawiane między innymi przez prasę relacjonującą przygotowania Wojska Polskiego do misji w Iraku²², przy czym wiele z tych sytuacji pojawia się również przy ocenach zaangażowania Sił Zbrojnych na granicy polsko-białoruskiej²³. Specyfika służb mundurowych sprawia zaś, że są one instytucjami zhierarchizowanymi, hermetycznymi, o silnych strukturach pionowego podporządkowania, co naturalnie stwarza potencjalne zagrożenie naruszania, a nawet łamania wolności i praw. Istnienie wewnętrznych procedur antymobbingowych i antydyskryminacyjnych nie zawsze pozwala z kolei na obiektywne wyjaśnienie nieprawidłowego zachowania oraz podjęcie adekwatnych decyzji kadrowych. Badane choćby w tym kontekście w Biurze Rzecznika Praw Obywatelskich sprawy indywidualne ujawni-

²² *Trudny powrót do domu, czyli opowieść o współczesnych weteranach*, <http://www.stowarzyszenierannych.pl/index.php/informacje/aktualnosci/528:trudny-powrot-do-domu-czyli-opowiesc-o-wspolczesnych-weteranach> (24.03.2022).

²³ *Problemy służby żołnierzy na granicy. Marcin Wiącek sygnalizuje je MON po wizytacji Biura RPO. Resort odpowiada*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-mon-zolnierze-granica-problemy> (24.03.2022).

ły generalny problem nierównego traktowania kobiet-żołnierzy w zależności od rodzaju pełnionej czynnej służby wojskowej²⁴. Podczas wizyt w jednostkach wojskowych i prowadzonych rozmów czy podczas spotkań, żołnierze zawodowi prosili również, aby nie ujawniać ich nazwisk, ponieważ obawiają się różnorodnych restrykcji ze strony przełożonych²⁵. Z przeprowadzanych rozmów Rzecznika wynikało ponadto, że żołnierze zawodowi nie mieli możliwości wyrażenia niekiedy swych opinii i uwag, a przekazywane o tym fakcie do MON informacje nie spotkały się z należytą reakcją²⁶.

Może i powinno również niepokoić, o czym informuje Rzecznik w swych rocznych sprawozdaniach od wielu lat, arogancja czynników wojskowych wobec naruszeń praw żołnierzy. Skarżący się do Rzecznika żołnierze zawodowi podnosili w tym ujęciu między innymi problem długiego czasu rozpatrywania ich zażaleń (trwającego niekiedy wiele miesięcy). Dla potwierdzenia powyższej tezy warto odnotować jedną ze skarg. Do Rzecznika Praw Obywatelskich zwróciła się ze skargą 86-letnia wdowa, której zmniejszono świadczenia po zmarłym mężu na podstawie tzw. „ustawy dezubekizacyjnej”²⁷. Niezwykle interesujący jest sam sposób przekazywania skarg do Ministra Obrony Narodowej polegający na tym, że są one rozpatrywane przez osoby lub instytucje, których bezpośrednio dotyczą²⁸. W tym sensie nie można być optymistą.

---

²⁴ *Nierówne traktowanie kobiet w ciąży w wojsku. RPO pisze do MON. Resort zapowiada zmianę prawa*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-nierowne-traktowanie-w-wojsku-kobiet-w-ciazy> (24.03.2022).

²⁵ *Do MON ws. przestrzegania praw obywatelskich w 16 batalionie powietrznodesantowym oraz Dowództwie 6 Brygady Powietrznodesantowej*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/domon-ws-przestrzegania-praw-obywatelskich-w-16-batalionie-powietrznodesantowym-oraz> (24.03.2022).

²⁶ *Biuletyn RPO – Materiały nr 52, Warszawa 2006*, <https://bip.brpo.gov.pl/pliki/1155024929.pdf>, s. 230–234 (24.03.2022).

²⁷ *Emeryci i renciści mundurowi muszą mieć prawo do rozpatrywania spraw w rozsądnym terminie – stanowisko RPO w sprawie*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/emeryci-i-rencisci-mundurowi-musz%C4%85-mie%C4%87-prawo-do-rozpatrywania-spraw-w-rozs%C4%85dnym-terminie-%E2%80%93> (8.09.2021).

²⁸ *Rzecznik pyta MON o efekty zapowiedzianych działań w sprawie skarg żołnierzy*, <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rzecznik-pyta-mon-o-efekty-zapowiedzianych-dzialan-w-sprawie-skarg-zolnierzy> (24.03.2022), por. *Wystąpienie do Ministra Obrony Narodowej ws skarg żołnierzy z 8 marca 2019 r.*, https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Wystapienie_do_Ministra_Obrony_Narodowej_ws_skarg_zolnierzy_08.03.2019.pdf. (24.03.2022).

Zbyt często mający stać na straży poszanowania praw żołnierzy nie rozumieją ich istoty, co pozwala niestety wskazać, że przedmiotowość traktowania człowieka nie jest li tylko elementem niedemokratycznych systemów prawnych.

V. Zakończenie

Znajomość i przestrzeganie praw i wolności człowieka – żołnierza stanowi jeden z ważnych przejawów demokratyzacji sił zbrojnych, ich transformacji obejmującej m.in. przemiany polityczne (cywilna, demokratyczna kontrola nad armią, odideologizowanie i apolityczność wojska itd.), organizacyjne (restrukturyzacja, dyslokacja wojsk), społeczno – gospodarcze (funkcjonowanie w systemie gospodarki wolnorynkowej) i inne. Praktyczne działania na rzecz podmiotowego traktowania żołnierzy, wyzwania w nich aktywnej postawy wobec świata, kraju i wojska, mającej wpływ na realizację tak samych praw i wolności, jak i należytego wykonywania obowiązków służbowych, należałoby jednak zacząć od decydentów wojskowych. Niezbędna wydaje się w tym zakresie ściślejsza koordynacja działań wymienionych wyżej instytucji zajmujących się kierowaniem i dowodzeniem siłami zbrojnymi, dalsze doskonalenie mechanizmów cywilnej, demokratycznej kontroli nad armią, a także szybsze i efektywniejsze reagowanie na występujące w wojsku nieprawidłowości.

Literatura

Cieślarczyk M., *Przeobrażenia w wojsku w świadomości kadry zawodowej i żołnierzy zasadniczej służby wojskowej*, [w:] *Prawa i wolności człowieka w warunkach służby wojskowej. Podstawy teoretyczne i praktyka. Materiały z konferencji naukowej*, red. R. Rosa, Warszawa 1994.

Czechowski M., *Prawny charakter zatrudnienia żołnierzy zawodowych*, Toruń 2016.

Heywood A., *Politologia*, Warszawa 2009.

Malanowski A., *Bolesne zderzenie z paragrafem*, „Polska Zbrojna” 1999, nr 37.

Maritain J., *Człowiek i państwo*, Kraków 1993.

Osiatyński W., *Prawa i wolności człowieka w koncepcji europejskiej i amerykańskiej*, [w:] *Prawa i wolności człowieka*, red. A. Rzepliński, Warszawa 1993.

Słownik terminów z zakres bezpieczeństwa narodowego, red. B. Balcerowicz, Warszawa 2002.

- Śmiałek W., *Prawa i wolności żołnierzy w czynnej służbie wojskowej. Regulacje prawne*, [w:] *Prawa i wolności człowieka w warunkach służby wojskowej. Podstawy teoretyczne i praktyka. Materiały z konferencji naukowej*, red. R. Rosa, Warszawa 1994.
- Trejnis Z., *Siły zbrojne w państwie demokratycznym i autorytarnym*, Toruń 1997.
- Trejnis Z., *Siły Zbrojne w transformacji ustrojowej*, [w:] *Wojsko Polskie w transformacji ustrojowej. Materiały z I Ogólnopolskiego Sympozjum, odbytego w WAT w dniach 25–26 listopada 1994*, Warszawa 1996.
- Wieczorek M., *Charakter prawny stosunków służbowych funkcjonariuszy mundurowych*, Toruń 2017.
- Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka*, red. M. Zubik, Warszawa 2008.
- Ziółkowski M., *Przemiany interesów i wartości społeczeństwa polskiego*, Poznań 2000.